

Roj Medvedev

Hvor blev én million arresterede kommunister af? Archipel GULag II'

Andet bind af Solsjenitsyns »Archipel GULag« skaber ikke den samme grebthed og sindsbevægelse, ikke det samme moralske chok som den første - måske netop fordi det er det andet. Men måske hænger dette indtryk også sammen med, at jeg allerede har læst mange - naturligvis overvejende ikke-offentliggjorte - erindringer fra tidligere lejrfanger og optegnet hundreder af fortællinger og øjenvidneskildringer fra livet i lejrene. Hertil kommer, at ganske vist er de væsentlige kendsgerninger rigtigt fremstillet (andet bind indeholder mærkværdigvis færre små faktiske unøjagtigheder end første), men forfatterens domme og anskuelser er tit alt for ensidige og kategoriske, og de almene konklusioner savner flere steder grundlag.

Alligevel kan alle utilstrækkeligheder i andet bind ikke overskygge den kunstneriske og sociale betydning af dette værk, som ikke har sin lige i vores lejr-litteratur.

Solsjenitsyn daterer de første koncentrationslejre for politiske modstandere i Sovjetunionen til 1918. Som belæg citerer han telegrammet til formanden for guvernementskomiteen i Pensa, Jevgenija Bosch, hvor Lenin tilråder, »at man spærre lyssky personer inde i koncentrationslejre uden for byen«.

I slutningen af 1920 udgjorde bønder, der var arresteret for »spekulation«, hovedparten af fangerne i koncentrationslejrene - som det fremgår af Tjekaens papirer. Med borgerkrigens afslutning opløstes mange lejre og fangerne blev sendt hjem, så at der ved begyndelsen af NEP åbenbart næppe var nogen koncentrationslejre for politiske fanger tilbage (bortset fra Solowezker lejren, som blev anvendt til særlige formål, og nogle polit-isolater, som Solsjenitsyn også skriver om).

Her skal det ikke diskuteres, hvad der i enkeltheder i disse begyndelsesår for de politiske koncentrationslejre blev dikteret af den tids hårde nødvendighed, og hvad der åbenbart var overdreven og unødigt hårdhed. Men man må på ingen måde sætte lighedstegn mellem borgerkrigstidens koncentrationslejre og Stalin-tidens. Hertil kommer, at Sovjetrepublikken i årene 1918 til 1920 førte

krig med flere hvide regeringer samtidig, som blev støttet af de vestlige interventionsmagter, og at de talrige koncentrationslejre, der blev oprettet i de områder, der var besat af de hvide hære og interventionsmagterne, for det meste var meget hårdere end lejrene i RSFSR (Den russiske føderative Sovjet-republik, den russiske del af Sovjet-unionen). Stalin-tidens lejr-terror rettede sig derimod mod mennesker, der var beskyttelsesløse og ubevæbnede, og som ikke var fjender af den bestående stærke magt. For Solsjenitsyn synes denne forskel overhovedet ikke at eksistere.

Solsjenitsyn lægger ikke skjul på sin fjendtlighed over for de sovjetiske partiledere og økonomiske ledere, de øverste ledere af den Røde Hær, de ledende kadrer i Komsomol, det alrussiske fagforeningsråd og først rigtig over for de ledende funktionærer af NKVD (Folkekommissariatet for indre anliggender) og statsadvokaturet, som selv blev forfulgt i 1937/38. Allerede i første bind af »Archipel GULag hedder det: »Når man går i detaljer med historien om arrestationerne og processerne fra 1936 til 1938 så er det ikke Stalin og hans medskyldige, der vækker den største afsky i os, det er derimod de underdanigt-ækle anklagede; ækle er de i deres sjælelige nedrigthed - navnlig efter den tidligere stolthed, den tidligere uforsonlighed«. Alle disse mennesker har, ifølge Solsjenitsyn faret ubarmhjertigt frem mod deres politiske modstandere under borgerkrigen og under kollektiviseringen og industrialiseringen. Derfor fortjener de ikke nogen medlidenhed, fordi de til sidst »vendte systemet mod sig selv«.

Den samme indstilling fra forfatterens side til »strømmen fra 1937« mærker man også i andet bind af »Archipel GULag«. Med utilsløret tilfredshed nævner Solsjenitsyn mange navne på mægtige KP-funktionærer, som på Stalins befaling blev skudt i 1937/38. »Da der altså ikke havde indfundet sig nogen Marija Spiridonova den anden på banegården for at modtage den unge Tuchatjevski og skyde ham en kugle for panden, som han der vendte sejrrig hjem fra undertrykkelsesaktionen mod de hærgede landsbyer i Tambov«, skriver Solsjenitsyn, »indhentede den relegerede georgiske præstese-minarist det forsømte 16 år senere«.

Vi kan imidlertid under ingen omstændigheder dele dette synspunkt, som Solsjenitsyn her udtrykker. Først må man jo holde sig for øje, at de højststående funktionærer, som omkom i 30'erne, adskilte sig ligeså meget fra hinanden i deres personlige egenskaber som i graden af ansvarlighed for de foregående års forbrydelser. Der var nogle, der allerede havde ændret sig så meget til den negative side, at de blindt udførte de grusomste og mest umenneskelige ordrer og samtidig hverken tænkte på landet eller folket,

men kun på sig selv og deres magt. Disse folk modtog ikke blot ordrer. De udviste selv »initiativ« og hjalp Stalin og NKVD's organer med at »demaskere« og tilintetgøre »fjender af folket«.

Men der var også et ikke ringe antal folk, der havde taget fejl, og som samtidig var værktøj og offer for en anden kult - partidisciplinen. Blandt dem var der mange anstændige, usselviske og tapre mennesker, som først for sent begyndte at forstå. Det var ikke få, der gjorde sig tanker om, hvad der skete i deres land, og som det pinte, men alligevel troede de på partiet og partipropagandaen. Sandsynligvis kan man placere en historisk og politisk skyld for begivenhederne i 20'erne og 30'erne hos det samlede partiaktiv. Men man kan ikke over én kam stemple disse folk som forbrydere, som ikke havde fortjent bedre.

Flertallet af bolsjevikiske revolutionæres skæbne er og bliver en af de frygteligste tragedier i sovjetisk historie, og vi kan umuligt være enige i Solsjenitsyns spotske forslag om, at man i nekrologerne i vores presse i stedet for »tragisk omkommet i personkultårene« skriver »grotesk omkommet...« Ingen af de store russiske digtere har nogensinde formastet sig til at håne de døde.

Allerede i første bind af »Archipel GULag« blev jeg ubehagelig berørt over at læse, at tanken om de fornedrelser, som folkekommissæren for justits, Krylenko, blev udsat for i Butyrka, før han blev skudt - Krylenko, som tidligere havde dømt andre til de samme fornedrelser -, at denne tanke på en eller anden måde havde »beroliget« Solsjenitsyn, da han skrev om de processer, hvor Krylenko havde optrådt som anklager. Man fristes til at sige, at en sådan holdning ligger temmelig fjernt fra almindelig menneskelighed - for slet ikke at tale om de kristne grundsætninger om den »altforstående mildhed« og den »ukategoriske dom«, som Solsjenitsyn postulerer dem i slutningen af andet bind.

Det må én gang for alle siges klart og tydeligt, at en så skrækkelig skæbne, som den de arresterede ledende partimedlemmer blev underkastet i 1937/38, har ingen fortjent. Og det forekommer mig umuligt at føle tilfredshed ved tanken om deres fornedrelser og pinsler, selv når man ved, at mange af dem havde fortjent døden. Det er en tungtvejende moralsk fejltagelse at tro, at Stalins afregning med det kommunistiske partis ledende kadre og Sovjetstatens triumf - omend i yderst perverteret form - skulle have været udtryk for en eller anden historisk retfærdighed. Nej, da disse mennesker gik til grunde, var det kun forspillet til en triumf for endnu skrækkeligere uretfærdigheder - begået ikke kun mod partiet, men mod vores folk.

Solsjenitsyn er på en sær måde rede til at indrømme, at hele det

sovjetiske folk, alle russere og ikke-russere, havde fortjent den tunge skæbne, som overgik dem mellem 20'erne og 40'erne. Allerede i første bind skrev han: »Vi havde givet os helt i det ene tøjlelseløse opbrud i året '17 og *skyndte* os derefter igen at falde til føje, fandt *glæde* i at falde til føje... Alt hvad der derefter kom, har vi simpelt hen *fortjent*.« En række lignende udsagn findes også i andet bind. Denne position er så åbenlys forkert og uberettiget, at det ikke er umagen værd at bruge tid på at modbevise den.

Mange falske toner

Blandt de mange ofre for skydningerne i årene 1937/38 var kommunisterne tydeligt i flertal. Dog sendtes hundredetusinder almindelige kommunister og kadrer fra de mellemste trin fra parti og kom-somol sammen med andre til lejrene. Deres skæbne behandler Solsjenitsyn i et helt kapitel i andet bind, og også i andre kapitler kommer dette tema ofte til udtryk. Solsjenitsyn går kun kort ind på de kommunister, som »det kommunistiske sindelag var noget intimt for, som ikke vedvarende snakkede op om det«, som ikke bar deres »partiskhed« til skue og ikke adskilte sig fra de øvrige fanger. Hovedopmærksomheden retter han mod de »partitro« og »loyalisterne«, som selv i lejren forsøgte at retfærdiggøre Stalin og hans terror, og som regnede sig selv for tilfældige ofre. Men i almindelighed var det dog sådan, at de temmelig hurtigt fik øjnene op. Allerede efter et par måneders »forhør« var gruppen af »loyalister« og »partitro« blandt de indsatte stærkt indskrumpet.

Solsjenitsyn forsynder sig imidlertid åbenlyst mod sandheden, når han påstår, at de kommunistiske fanger i lejren »ikke blev oprørte over, at forbryderne herskede almægtigt i køkkenet og forvaltningen« og: »De partitro smuttede snart allesammen i ly i varmen.« »Archipel GULag«s forfatter drister sig endog til at fremsætte følgende hypotese: »I den sidste tid eksisterede der endda et skriftligt eller i hvert fald mundtligt direktiv om på den ene eller den anden måde at give kommunisterne en bedre indkvartering?« Nej, Alexandr Issajevitch, sådan et direktiv har aldrig eksisteret, og det vidste De udmærket godt, da De i »En dag i Ivan Denisovitjs liv« fortalte om kommunisten Buinovskij, der tilsyneladende uden grund blev kastet i den iskolde arrest. I mange henseender var kommunisterne situation i de stalinistiske lejre endnu værre end de andre fangers, og antallet af døde var på ingen måde mindre, snarere større end blandt de øvrige fanger. Naturligvis findes der ikke nogen pålidelige statistikker over dette. Men vi ved fra papirerne fra de partikonferencer, som fandt sted efter SUKP's 22. partikongres, at i 1955/57 er kun ca. 6% af de partimedlemmer

vendt tilbage til Moskva, som man havde arresteret i årene 1936/38. De resterende 94% blev rehabiliteret posthumt. I hele Sovjetunionen kom der efter femten til atten års fangenskab næppe mere end tres- til firstusinde tilbage ud af den ene million partimedlemmer, som var blevet taget til fange i anden halvdel af 30'erne. Lidelsesårene havde efterladt dybe spor hos disse mennesker, og der var kun meget få blandt dem, som lignede dem, som Solsjenitsyn nu skriver så sarkastisk om.

I fjerde del af sin bog, »Sjæl og pigtråd«, går Solsjenitsyn detaljeret ind på sin åndelige forvandling, på sin tilbagevenden til troen på Gud, som allerede var blevet ham indpodet i drengeårene, men som han i sin ungdom havde fraskrevet sig til fordel for marxismen. Noget uventet og heller ikke uden forbehold udtrykker forfatteren endog sin taknemmelighed over for lejren, fordi de lidelser, som han har gennemgået der, har fremskyndet hans tilbagevenden til kristendommens skød. »VÆR VELSIGNET, FÆNGSEL« står der med store bogstaver i slutningen af kapitlet »Lutring«.

I denne del af bogen udtrykker Solsjenitsyn nogle dybsindige, omend meget bitre tanker. Men der er også mange falske toner, i hvert fald i mine ører. Alle disse yderst forudindtagne meninger om marxismen som den »ufejlbarlige og utålmodige lære, som ene og alene består i: 'Resultatet er det afgørende' (...) - (ikke) ÅN-DEN!«; alle disse udgydelser om, at det ene og alene var troen på Gud, der reddede og ophøjede den menneskelige ånd i lejren, og at troen på den sociale retfærdigheds fremtidige sejr, på et bedre samfund, på den anden side ikke standsede det sjælelige forfald og egentlig førte den lige vej til stikkeri - alt dette er ikke bevist, det er ren og skært hovmod. En forbitrelse, der påkalder sig medlidenhed, forleder forfatteren til at udtrykke netop den »utålmodighed og ufejlbarlighed« i sin dom, som han bebrejder marxismen. Solsjenitsyn regner mennesker uden religion for ude af stand til at skelne mellem godt og ondt.

Socialisme = stalinisme?

Da Solsjenitsyn sætter lighedstegn mellem socialisme og stalinisme, kan han naturligvis ikke forstå dem, som bliver ansporet til en endnu intensivere kamp for social retfærdighed og en bedre fremtid for menneskeheden af den tragedie, som deres landsmænd eller de selv har gennemlidt - som denne tragedie ansporer til kamp for at ophæve enhver undertrykkelse af mennesket ved mennesket. Solsjenitsyn formår ikke at forstå, at socialistiske overbevisninger kan være grundlag for sandhed, humanistisk etik og en dybt

menneskelig moral. At problemerne om moral og etik i marxismen-leninismen endnu ikke er blevet løst, er jo ikke ensbetydende med, at den videnskabelige socialisme ifølge sin natur er ude af stand til at skabe moralske værdier.

Og således konkluderer Solsjenitsyn på sine lejrbetragtninger:

»Dengang indså jeg sandheden i alle religioner i verden: De bekæmper *det onde i mennesket* (i hvert enkelt menneske). Man kan ikke fordrive det onde fuldstændig fra verden, man kan kun trænge det tilbage i hvert menneske.

Dengang indså jeg alle revolutioners bedrag: De tilintetgør kun de til enhver til værende *bærere* af det onde (og da de i farten ikke skelner også det godes bærere), mens de får det onde til at formere sig, overtager det som arv.«

Denne antitese forekommer mig hverken rigtig eller berettiget. For det er nødvendigt at bekæmpe både det onde i ethvert menneske og de givne bærere af det onde og de uretfærdige samfundsmæssige betingelser. Denne kamp udspiller sig på forskellig måde. Det kan være godt, når den udkæmpes i form af ideologiernes fredelige konkurrence, understøttet af reformer og gradvise ændringer til det bedre. Men man kan også være tvunget til at gribe til revolutionære kampformer, som ganske vist fører talrige ofre og megen skuffelse med sig, men som dog ikke uundgåeligt må føre til, at det onde i verden formerer sig.

Det er ikke kun de socialistiske lærer, som kan fordrejes og vendes mod mennesket, det kan også enhver religions teser. Som bekendt brændte den russiske kirke endnu i det 16. århundrede kætterne i levende live. Iøvrigt sporer man i Stalins adfærd og fremgangsmåder ikke kun den pragmatiske holdning til magt og anvendelse af ekstreme midler, som kendetegner mange revolutionære, men også dogmatisme, snakken efter munden, intolerance og andre træk, som uden tvivl bærer spor af de fem år ved den ortodokse gejstlige skole og de tre års uddannelse ved det ortodokse præsteseminarium.

Forfærdelige er de billeder af forbrydelsen, som Solsjenitsyn tegner i sin bog, og i fordømmelsen af denne forbrydelse er vi alle enige med ham. Men jeg mener fortsat, at det kun er det sande socialistiske samfunds sejr og de sande socialistiske samfundsmæssige og etiske relationer mellem menneskene, som på langt sigt kan garantere os mod gentagelsen af sådanne forbrydelser.

(Oversat fra russisk af Sylvia List)

Oversat fra tysk af Nina Lykke.

Roj A. Medvedev (f. 1925), historiker, udelukket af det russiske kommunistparti i midten af tresserne; forfatter til det russiske hovedværk om stalinismen *Let history judge* (eng. udg. 1971), artikler i *New Left Review* 83, 85 og 87-88.